

פרשת בשלח ה'תשפ"א
גיליון נט'

בִּירְרֵי תוֹרָה

מאוצרותיו של הגאון רבי ישעיהו פלדמן שליט"א

בדיני קניין חצר

ולפני שבסייעתא דשמיא נבאר אם קונים בחצר המשתמרת ובפרטי קניין חצר, השיטות המחלוקות החילוקים. נבאר מהו חצר המשתמרת, הנתיבות המשפט מגדיר מהו חצר המשתמרת, וכותב, שההגדרה של חצר המשתמרת הוי חצר שהיא מגודרת, אם לחצר יש גדרות מסביב יש לחצר זו דין של חצר המשתמרת, ואפי' שאין לחצר מנעול וכל הרוצה להיכנס יכול להיכנס אם החצר מגודרת יש לה דין של חצר המשתמרת.

מקור סוגיית קניין חצר

המשנה בבא מציעא (דף יא' ע"א) ראה אותן רצין אחר המציאה או צבי שבור או גוזלות שלא פרחו, ואמר זכתה לי שדי זכתה, המעשה הוי באדם שרואה אנשים רצים אל עבר חצרו מפני שיש שם מציאה אן צבי שבור או גוזלות שלא פרחו ורוצים לזכות במציאה זו והוא ממחר לומר שחצרי תזכה לי כדי לזכות בזה חצרו זכתה לו. ומבאר הגמ' אמר רב יהודה אמר שמואל, מה שכתוב במשנה שחצרו זכתה לו הוי דווקא אם הוא עומד בצד שדהו ואז הוא אומר זכתה לי חצרי, ומתענינת הגמ' מפני מה צריך הוא להוציא מפיו רק שהוא עומד בצד שדהו שתקנה לי חצרי הרי החצר יכולה לקנות מעצמה שהרי כלל ידוע היא שחצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו, שכלל זה מלמדינו שלא צריכים את דעת הבעלים בשביל החצר שתקנה וא"כ מפני מה צריך הוא לומר שחצרו תקנה לו, הרי אף בלא אמירתו חצרו יכולה לקנות לו. ומתצת הגמ' שרק בחצר המשתמרת יכולה החצר לקנות לבעליה אפי' ללא שום דבר ושום תנועה משלו אבל בחצר שאינה משתמרת אין החצר יכולה לקנות ולכן צריך הוא לומר בפיו שחצרו תקנה לו.

הגמ' ביומא (דף עה' ע"ב) מבהירה לנו איך היה סדר ירידת המן ואיך עם ישראל שהלך במדבר קיבל את המן אליו, שהצדיקים היה המן ממתין להם על יד פתח ביתם, הבינונים היה המן ממתין להם רחוק מביתם, ולרשעים היה המן ממתין מחוץ למחנה.

והתורה מבהירה ש"לא העדיף מרבה והממעטי לא החסיר" שלכל אחד מבני ישראל היה את המן שהמתין לו, ולא יכול אחד לקחת מחברו, ואם היה האחד לוקח מחברו היה המן נהפך לכלום שהיה לחם נס שרק מי שאליו היה המן אמור להגיע היה בכוחו לקחת את המן ואם אחר היה מנסה לקחת את המן לא היה יכול.

ואפי' שלא היו יכולים לקחת את המן אחד מהשני ולכל אחד היה את המן שהיה ממוען אליו, שהיה אוכל נס. עם כל זה ננסה לתאר ונדון אם הצדיק שהמן היה מונח על פתח ביתו האם קנה את המן והמן שלו לגמרי עם כל הקניינים או שהמן לא קנוי לו ולא שלו אלא רק הוא יכול לקחת את המן. ויסוד הנידון הוי שהרי המן היה בחצר הצדיק ולכאו' היה יכול לקנות את המן בקניין חצר שחצרו של אדם קונה לו, אך מצד שני מי אמר שהחצר הייתה חצר המשתמרת, ואם החצר אינה משתמרת אין בכוחה לקנות בתוכה כלום. ואולי בזה תליא הדבר אם המן הוי של הצדיק או לא האם החצר הוי חצר משתמרת ואז הוי המן שלו שחצרו קנתה לו, או דלא הוי חצר המשתמרת והמן אינו שלו כי החצר לא יכולה לקנות לו.

גדר חצר המשתמרת

מפני מה חצר המשתמרת קונה לבעליה

וצריך באמת לברר הלכה זו מפני מה חצר המשתמרת יש בכוחה להקנות לבעליה אפי' שלא מדעתו, הרא"ש (במסכת בבא מציעא פרק ראשון הלכה לא') מבאר שהחצר היא שליחה של הבעלים לקנות כל מה שבתוכה לבעליה. (וצריך עיון בדבר שמניין לו לרא"ש שדבר דומם יכול להיות שליח, ובמיוחד שאפי' מינוי שליחות שהחצר תהיה שליחה של הבעלים לקנות בתוכה לא היה מניין שהחצר נהיית שליחה שלו.) אבל חצר שאינה משתמרת אין החצר יכולה לקנות לבעליה שאיזה אדם ירצה לשלוח שליח שאינו משמר את מה ששלח לו, ולכן בחצר שאינה משתמרת צריך האדם לעמוד בצד שדהו ולומר שחצרי תקנה דאם לא חצרו לא תקנה.

אך הר"ן (בביאורו על מסכת בבא מציעא דף יא') אינו רוצה ללמוד כרא"ש שהחצר המשתמרת נהיית שליחה של הבעלים לקנות בתוכה כל דבר, מפני שיש כלל בשליחות שבעל הממון הוא צריך לשלוח את השליח ולעשות מינוי שליחות, וכאן בעל הממון הוא בעל המציאה והוא בוודאי לא עשה את החצר שיח שתקנה לבעליה, וא"כ החצר לא יכולה להיות שליחה כדי לקנות את מה שבחצר, וא"כ מפני מה חצר המשתמרת קונה את מה שבתוכה לבעליה.

אלא מבאר הר"ן שהחצר המשתמרת קונה לבעליה משום דין יד, שהחצר המשתמרת נקראת כידו של בעליה, ושיש דבר בתוך החצר המשתמרת הוי כאילו הדבר נמצא בידו וכמו שאם היה הדבר בידו היה קונה כך אם הדבר בחצר הוא קונה דהחצר המשתמרת הוי ידו. אבל בחצר שאינה משתמרת לא הוי ידו משום שאין הבעלים מעוניין שחצר זו תהיה ידו, משום שהיות ולא הוי חצר המשתמרת אין הבעלים סומך כל כך על מה שיש שם ולכן אינו סומך שמה שיש שם עכשיו יהיה שם גם כשיבוא לשדה, ולכן לא הוי ידו, ואם לאדם יש חצר שאינה משתמרת ורוצה לקנות את מה שבתוכה צריך להיות ליד החצר ולומר שתקנה לי חצרי.

ושואל הנתיבות המשפט (סימן ר' בפתיחה) לפי דברי הר"ן שחצר המשתמרת קונה לבעליה משום שחצר המשתמרת נהיית כיד בעליה, מפני מה קטן לא יכול לקנות בחצר, והרי לקטן יש יד (כמו שאנו מוצאים שקטנה יכולה לקנות את גיטה דיש לה יד) ואם לקטן יש יד שתקנה לו חצרו המשתמרת שהרי חצרו הוי ידו, ויועיל קניין חצר בקטן, ומתוך הנתיבה"מ שלעולם מבחינת הקטן ומבחינת חצרו באמת הוא יכול לקנות בחצר ובעיקרון חצרו קנתה לו מפני שהחצר כידו, אלא היות ומשום שצריך להקנות לקטן שאחרי שמקנים החצר קונה ואי אפשר להקנות לקטן ולכן אין הקטן בפועל יכול לקנות בקניין חצר, כלומר שהחיסרון בקניין חצר לקטן לא הוי בקניין הקטן אלא במקנה שלא יכול להקנות לקטן.

מפני מה חצר קונה שלא מדעתו

ואחד מהכללים הידועים בקניין חצר הוי שחצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו, כלומר שרגע שיש לאדם דבר מסויים בחצרו המשתמרת חצרו קונה לו את מה שבתוכו אפי' שהוא לא יודע שיש שם משהו, שיש כח לחצר לקנות את מה שבתוכה אפי' שלא מדעת בעליה, וצריך עיון מפני מה חצר יכולה לקנות את מה שבתוכה שלא מדעת בעיה, איזה דבר מצאנו שאדם יכול לקנות לא ידיעתו, הרי בידוע שבכל קניין צריך שיהיה דעת קונה ומקנה וכאן אנו מוצאים קניין שקונה ללא ידיעתו וללא דעתו.

מבאר הנתיבות המשפט (סימן ר' ס"ק טו') ע"פ דברי המהרי"ט שמבאר לגבי העודר בנכסי הגר שלא על דעת לקנות לא קנה, המעשה שם הוי לגבי ישראל שעודר בנכסי הגר משום שזו עבודתו וא מכל סיבה אחרת אבל בוודאי שאין בכוונתו שע"י עידור זה הוא עושה קניין חזקה בקרקע והוא קונה את הקרקע, ובאמצע עידורו מת הגר והרי מי שמקדים לקנות את הקרקע הרי הקרקע שלו שהרי אין לו יורשים, היות שבשעה שעדר לא נתכווין לקנות את הקרקע אין הקרקע נהיית שלו אפי' שעשה מעשה המוכיח לבעלות היות ולא הייתה בכוונתו לעשות קניין והוראת בעלות אין המעשה מתחשב להוראת בעלות ואינו קניין ולכן לא קנה את קרקע הגר.

ועל אופן זה שואל המהרי"ט את שאלתנו מה שונה מעשה זה בעודר קרקע הגר ואינו מתכווין לשם הוראת בעלות וקניין שבאמת לא קנה משום שלא נתכווין ולא היה בדעתו, לחצר המשתמרת שקונה לבעליה אפי' שלא מדעתו, מפני מה קניין חזקה לא קונים שלא מדעת וקניין חצר קונים אפי' שלא מדעת.

אלא מחדש המהרי"ט שדבר זה הוי דין מחודש שרשותו של אדם יכולה לקנות לו אפי' שלא מדעתו, כלומר ששונה הוא קניין הנעשה ברשות האדם לקניין הרוצה לקנות ברשותו של אדם אחר, שאם האדם רוצה לקנות ברשות אדם אחר אינו יכול לקנות אלא רק אם בדעתו לקנות, אבל ברשות האדם יש בדעת האדם כל הזמן שהוא מוכן לקנות כל דבר שנמצא ברשותו, ולכן אפי' אם כרגע אין בדעתו לקנות דבר זה ממש אבל היות ובדעתו לקנות כל דבר שיכול לקנות הנמצא ברשותו הוא יכול לקנות כל דבר הנמצא ברשותו אפי' שלא מדעתו, וזה מה ששונה בין קניין חזקה לקניין חצר, שקניין חצר הוי ברשותו ולכן הוא יכול לקנות, אבל קניין חזקה לא הוי ברשותו ולכן אינו יכול לקנות אם לא היה בדעתו לקנות.

והמחנה אפרים מוסיף לנו הבנה חדשה לבאר מפני מה רשותו של אדם יכולה לקנות לו, שהרי כלל ידוע היא שמזכין לאדם שלא בפניו שיש כח ביד האדם לזכות דבר לחברו אפי' שחברו אינו יודע שהוא מזכה לו, וחצר הבאנו לעיל מהרא"ש הוי שליחה של בעליה לקנות ולזכות לו כל דבר, ולכן היא יכולה מדין זכין לו לאדם שלא בפניו לזכות לו דברים שלא מדעתו, ומובן לו ביותר מה שונה דין קניין חצר לקניין חזקה שקניין חצר יכול האדם לקנות שלא מדעתו וקניין חזקה האדן לא יכול לקנות שלא מדעתו, שקניין חזקה האדם זוכה לעצמו ולכן לא

שייך בו לקנות ללא רשותו, אך קניין חצר שביסודה היא מקנה לבעליה ולא הוא קונה שייך לומר בה הדין שזכין לאדם שלא בפניו.

האמרי בינה (בהלכות קניינים סימן ו') מביא את דברי הקצות החושן שכמו שחצר יכולה לקנות שלא מדעת בעליה כל גם דבר הנקנה מדין יד יכול להיקנות שלא בדעת בעל היד, ומבאר האמרי בינה שע"פ דברי הקצות החושן נראה שהגורם להיקנות שלא מדעת הבעלים הוא זה שזה ברשות האדם לכן יכול לקנות שלא מדעת הבעלים (כביאור המהרי"ט), ולא זה שהחצר נהיית שליחה של בעליה, שאם היינו אומרים שהטעם שהחצר קונה לבעליה שלא מדעתו הוא מדין שליחות איך לומד הקצות החושן מדין חצר לדין יד, הרי אפשר לחלק שחצר היא שליחה של הבעלים לכך קונה לבעליה שלא מדעתו אך יד מניין שיכולה לקנות שלא מדעת בעליה, אבל אם אנו לומדים שחצר קונה שלא מדעת בעליה כיוון דהוי רשותו של האדם, ניתן ללמוד כך גם ליד שיכול האדם לקנות שלא מדעתו משום דהוי רשותו.

המזכה לחברו בחצר שאינה משתמרת

אחרי שביררנו את טעם הכלל שאדם יכול להקנות לחברו בחצר המשתמרת אפי' בלא דעת הניקנה, צריך לברר האם אדם יכול לזכות לחברו דבר בחצר שאינה משתמרת, בגמ' בבא מציעא (דף יא' ע"ב) מוצאים אנו את דברי רב פפא שמבאר שבדעת אחרת מקנה אפי' בחצר שאינה משתמרת אפשר להקנות, ומבאר הרא"ש (בבבא מציעא פרק ראשון סימן לא') מפני מה אם אדם מקנה לחברו בחצר שאינה משתמרת מועיל הקנאתו, מפני שברגע שאדם מקנה לחברו הוא דואג שהדבר ישתמר עד שחברו יראה זאת וישמור ולכן באדם מקנה נקרא הדבר כחצר המשתמרת, אפי' שהחצר עצמה אינה משתמרת אבל המקנה דואג לשמור על החפץ. רואים אנו מדברי הרא"ש שהוא פסק הלכה למעשה כדברי רב פפא שאדם מקנה לחברו הניקנה קונה את הדבר אפי' בחצר שאינה משתמרת.

אך הרי"ף וכן הרמב"ם (הלכות מתנה פרק ד' בהלכות ח' ט') חולקים על הרא"ש ופוסקים שאין הלכה כרב פפא ולעולם בחצר שאינה משתמרת לא מועילה שמירת המקנה ואין אדם יכול לקנות ולהקנות שום דבר בחצר שאינה משתמרת.

אך המחבר בחיבורו הגדול שולחן ערוך פוסק וכותב (סימן ר' סעיף א') את שיטת הרי"ף והרמב"ם שאין אדם יכול להקנות בחצר שאינה משתמרת, אך מביא יש חולקים שאם האדם המקנה נמצא בסמוך לחצר שאינה משתמרת קונה הניקנה ונראה דזו שיטת הרא"ש שהיות והמקנה ומד בסמוך נהפכת החצר לחצר המשתמרת. ומסיים השולחן ערוך וכן להורות, רואים אנו שהשוחן ערוך מורה כשיטת הרא"ש שאם המקנה בסמוך החצר נהפכת לחצר המשתמרת, וכן כותב הש"ך להדיא שהמחבר בשולחן ערוך חולק על הרמב"ם ופוסק כרא"ש.

ומעיר הביאור הגר"א (בס"ק ג') שאם המקור של המחבר הוא מהרא"ש שמבאר את הגמ' בבבא מציעא, בעיון בגמ' שם נראה שרב פפא סבר שאם יש דעת אחרת מקנה מועיל ההקנאה אפי' בחצר שאינה משתמרת, ואפי' שאין המקנה עומד שם בסמוך, ומפני מה פוסק המחבר בשולחן ערוך שמועיל הקנאת המקנה בחצר שאינה משתמרת אך ורק אם המקנה עומד שם בסמוך, ובקצות החושן (סימן ר' ס"ק ב') באמת לומד שהביאור הגר"א למד שלשיטת רב פפא מועיל הקנאה אף בלא עמידה בסמוך לחצר שאינה משתמרת, ושיטת המחבר וכן הש"ך שמבאר שהמחבר פסק כרא"ש צריכים עיון, בשיטת המחבר צריך לעיין מניין לקח את שיטתו, ולש"ך צריך לעיין איך ראה את דברי המחבר שצריך המקנה לעמוד ליד החצר שאינה משתמרת בדברי רב פפא והרא"ש שסוברים שיש שמירה על החפץ בחצר שאינה משתמרת אך לא מצאנו שצריך עמידה בסמוך לחצר שאינה משתמרת.

השיטה מקובצת (בבבא מציעא דף יא' ע"ב) מביא שיטה קיצונית יותר, שלרב פפא בדעת אחרת מקנה לעולם מועיל ההקנאה, אפי' אם ברור לנו שהמקנה לא שומר מועיל הקנאת המקנה. ומבאר שמה שמצאנו שצריך חצר המשתמרת כדי שיוכל בעל החצר לקנות את מה שבחצר הוא דווקא במציאה או בדבר הפקר הנמצאים בחצרו, שאז כל אחד יכול לבוא ולקחת מציאה זו או הפקר זה אמרינן שאם החצר אינה משתמרת אי אפשר לקנות כי כל אחד יכול לבוא ולקחת דבר זה מחצרו, אך אם אדם מקנה לו אפי' שהחצר אינה משתמרת כלל אין שום סיבה שאדם יבוא וייקח את מה שהקנה לו חברו מחצרו אפי' דהוי חצר שאינה משתמרת, ולכן פוסק שאם אדם מקנה אפי' בחצר שאינה משתמרת ואינו שומר כלל על הדבר מועיל הקנאתו.

ועכשיו נבאר ונתרץ את שאלתנו, ששאלנו בתחילת המאמר, האם יכול הבינוני לקחת את המן של הצדיק שהיה בחצר שאינה משתמרת (שמסתבר שבמדבר באוהלים לא היה שייך כל כך חצר שאינה משתמרת). על פי דין, לשיטת השיטה מקובצת הביאור הגר"א והקצות החושן, שבדעת אחרת מקנה ההקנאה שייכת לניקנה בוודאי במן שהיה דעת אחרת מקנה, שאבינו שבשמיים הקנה זאת לבניו בוודאי שזה שייך לצדיק אפי' שזה היה בחצר שאינה משתמרת, ולרא"ש שפסק כרב פפא באופן שהמקנה עומד ומשמר בוודאי שהמן שייך גם כן לצדיק, שהרי אבינו שבשמיים שהקנה לנו את המן עומד ומשיג בכל פרט ופרט בבריאה והוא בוודאי משמר את המן שהקנה לצדיק שבאמת יבוא לצדיק, ונהיית החצר כחצר המשתמרת. ולרי"ף והרמב"ם שפסקו שלא מועיל להקנות בחצר שאינה משתמרת, אין המן שייך לצדיק ואם יבוא הבינוני ויקח את המן שנמצא אצל הצדיק הרי המן יהיה שלו כי הצדיק עדיין לא קנה את המן, שהרי חצרו במדבר לא הייתה חצר המשתמרת.

ועכשיו ניקח את כל מה שראינו בגליון זה את כל השיטות לגבי קניין בחצר המשתמרת ובחצר שאינה משתמרת, ונפרט את השיטות ונדגים בשאלה הנוגעת למעשה בכל יום ויום.

מחלק עיתונים שזרק את העיתון לחדר מדרגות, האם יכול לבוא מנוי שלא קיבל את העיתון באותו יום ולקחת את העיתון לעצמו, או שהעיתון כבר שייך למנוי שאליו התכוון מחלק העיתונים שזרק את העיתון, כלומר האם המנוי קנה בחדר המדרגות שהיא חצרו, ולכאו' לפי דברי הנתיבות המשפט שהבאנו בתחילת המאמר שחצר המגודרת נקראת חצר המשתמרת, לכאו' חדר מדרגות המגודר הוא חצר המשתמרת, ולכן המנוי שאליו מיענו את העיתון זכה בעיתון מפני שהקנו לו את העיתון בחצר המשתמרת.

אך אולי אפשר לומר שאפי' שחדר מדרגות הוא מקום מגודר וא"כ לכאו' הוא חצר המשתמרת, אבל היות וחדר מדרגות הוא מקום הרבה עוברים שם קשה לפסוק ולומר שהוא מקום הנקרא המשתמר, אך המגן אברהם (באורח חיים סוף סימן קנד') מביא בשם ספר האגודה, שדבר הנמצא בהר הבית הקדש לא קונה את הדבר מדין חצר, והטעם שלהקדש אין יד, ואפשר לדייק מדבריו שכל הטעם שהקדש לא קונה את מה שבתוכו הוא משום שלהקדש אין יד אבל לו יצוייר שלהקדש היה יד הקדש היה קונה את מה שנמצא בהר הבית מדין חצר, ולכאו' הוא

חצר המשתמרת דבהוי מקום מגודר, ולא אומרים שהרבה עוברים שם ולכן לא הוא חצר המשתמרת, רואים שהגדרה של חצר המשתמרת או אינה משתמרת לא הוא אם הרבה עוברים שם או לא, ואפי' שהרבה עוברים שם אין זה מוריד מדין חצר המשתמרת, וא"כ בנידון דנן בחדר מדרגות אפי' דהוי מקום שהרבה עוברים שם אין זה מוריד מהגדרת חצר המשתמרת.

אך החתם סופר כותב ששטת האגודה שהמגן אברהם מביא הוא שיטה מחודשת והוא היחיד שסובר כן שהטעם שהקדש לא קונה הוא משום שאין להקדש יד ופשוט הדבר שהטעם שהקדש לא קונה משום דהוי חצר שאינה משתמרת, אפי' שהמקום מגודר משום שהרבה אנשים עוברים שם, ואי אפשר לומר על מקום שהרבה אנשים עוברים שם שהוא חצר המשתמרת, והיות והאגודה הוי שיטת יחיד אי אפשר לומר אפי' קים לי כשיטת האגודה.

ולכן להלכה למעשה צריך לפסוק שאין המנוי שאליו היה ממוען העיתון קנה את העיתון ולכן יכול המנוי השני שלא קיבל את העיתון באותו יום לקחת את העיתון לעצמו. אבל אם שמחלק שם את העיתון בתיבת הדואר של המנוי ששם הוא בוודאי חצר המשתמרת המנוי שלא קיבל באותו יום לא יכול לקחת מהמנוי שקיבל את העיתון שבדואר קנה את העיתון ששמו בתיבת דואר שתיבת דואר היא חצר המשתמרת.

להערות והארות, ולהצטרפות לרשימת התפוצה
ניתן לפנות למכון "בירורי תורה"
bt154154@gmail.com
נכתב ונערך ע"י י.י.פ.

נר זכרון

הגיליון לעילוי נשמת

איש היקר שבערכין, שהעמיד דורות של תלמידים בדרך ישראל סבא, אהוב על הבריות ומכבדן, השכים והעריב לבית הכנסת במס"נ וקבע עיתים לתורה.
הרה"ח ר' עקיבא אלעזר בן הרה"ח שמחה יעקב הלפגוט ז"ל
חוגגתו מרת חיה ריבה בת הרה"ח יעקב אפרים פישל ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.